

ORTADOĞU'NUN ANALİZİNDE YEREL BİLGİ GEREKİLİKLERİ

Muammer ÖZTÜRK*

*“İyi bir arkeolog olmak istiyorsan kütüphaneden çıkman gerekir!”¹³⁰
Indiana Jones*

*“Tahminde bulunmak zordur, özellikle gelecek hakkında.”¹³¹
Lawrence Peter (“Yogi”) Berra*

Özet

Orta Doğu, sürekli büyük değişimlerin yaşandığı istikrarsız bir bölge olarak birçok analize konu olmaktadır. En son 2011 Martında başlayan Suriye'deki iç çatışmalar konusunda yapılan analizlerde Beşar Esad yönetiminin sonun yakın olduğu dair beklentilerin dile getirildiğine şahit olunmuştur. Ancak 2013 ortaları itibarıyla bu beklentilerin hâlâ gerçekleşmediği görülmüştür. Bu durum, haber-yorum makalelerinde ‘tahminlerin tutmadığı’ şeklinde itirafların yapılmasını doğurmuştur. Orta Doğu analizlerinin zorluğunun bir delili olan bu itiraf, Orta Doğu'daki ülkelerin tek tek sahip olduğu farklı yerel bilgi gerekliliklerinin dikkate alınmasının zorunluluğunu ortaya koymaktadır. Yerel bilgi gereklilikleri kılavuzluğunda çoklu bakış açısından hazırlanan Orta Doğu analizlerinde bu bölgeye dair farklı gerçekliklere ulaşılması imkânı sunmaktadır. Yerel bilgi gereklilikleri kılavuzluğunda çoklu bakış açısından Suriye için hazırlanan analiz çalışması ile bu ülke için elde edilen farklı gerçeklik resmedilmek istenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Orta Doğu, Orta Doğu'nun Analizi, Yerel Bilgi Gereklilikleri, Suriye.

*Dr., Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler. ozturkmr@yahoo.de.

¹³⁰Aktaran: Guy Kawasaki, *Gerçeklik Testi. Rakiplerinizi Alt Etmek İçin Bir Yönetim ve Pazarlama Rehberi*, Çev. Nadir Özata, Mediacat Kitapları, İstanbul, Mart 2011, s. 667.

¹³¹İngilizce orijinali “It’s tough to make predictions, especially about the future” olan bu söz için bkz. <http://www.qotd.org/search/search.html?aid=4245&page=3>, (Erişim: 06.06.2013).

Akademik ORTA DOĞU, Cilt 9, Sayı 1, 2014

INDIGENOUS KNOWLEDGE REQUIREMENT IN THE ANALYSIS OF THE MIDDLE EAST

Abstract

The Middle East has always been a subject of numerous analyses since it is a volatile region challenged by upheavals. Analyses made lately about the upheavals in Syria which began in March 2011 expressed an expectation towards the swift collapse of the Beshar al-Essad regime in Syria. However, it has been seen that expectations about the end of the Beshar al-Essad regime in Syria have not been realized as of Mid-2013. Accordingly, it has been admitted in news analyses that expectations about Syria have turned out to be false. This confession can be seen as an indication of the difficulty of analysing the Middle East. It thus also reveals the necessity of taking into account of indigenous knowledge requirements of each individual country in the Middle East. The guidance of indigenous knowledge requirements provides a distinct reality in the Middle East analyses through different angles. An analysis of Syria prepared with the guidance of indigenous knowledge requirements from different angles depicts the distinct reality gained about this country.

Key Words: Middle East, Analysis of the Middle East, Indigenous Knowledge Requirements, Syria.

Orta Doğu'nun Analizinin Doğası

Dünya gündemi, bütün sosyal bilimciler gibi Uluslararası İlişkiler sahası analizcilerinin karşısına her daim yeni izah ve analiz bekleyen çeşitlilikte sorunlarla çıkmayı hız kesmeden sürdürüyor. Kadim medeniyetlerin beşiği olan ve zengin tarihine ilave olarak kesintisizce yeni hadiselerin sahnelendiği Orta Doğu'da tarih, adeta bu bölgeye yönelik proje ve analizleri yaya bırakacak derecede daha bir hızlı seyretmektedir.¹³² Geçmişte olduğu gibi bugün de Orta Doğu, sürekli dünya gündeminde kalmasına zemin teşkil edecek olayların cereyan ettiği bir bölge özelliğini korumuştur. Bu yapısal özellik, Orta Doğu'nun 'bir tarih laboratuvarı'¹³³ olarak nitelendirilmesine zemin sağlamıştır. Orta Doğu, gündem zengini bir coğrafya olarak çetin bir analiz konusu özelliğine sahiptir. Orta Doğu, bu bölgedeki her bir ülkenin sosyal, etnik, siyasi, tarihi yapıları ve çevresel etki kapasitesi yönüyle birbirinden çok farklı tablolar sunduğu ve dolayısıyla homojen olmayan bir bölgedir.¹³⁴ Bu noktada

¹³²Muammer Öztürk, "ABD'nin Ortadoğu projeleri için son yok", *Radikal*, 09.08.2007, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=229343>, (Erişim: 05.05.2013).

¹³³Tarih laboratuvarı olarak Orta Doğu nitelendirmesi hakkında bir değerlendirme için bkz. Muammer Öztürk, "Orta Doğu Bir Yönetim Objesidir. Tarih Laboratuvarı Orta Doğu'da Yeni Deneyler", *Turque Diplomatique*, 15 Ocak-15 Şubat 2012, s. 8-9.

¹³⁴Orta Doğu bölgesinin çeşitlilik arz eden tarihi, sosyal yapısı ve buna bağlı olarak bu bölgeyi tanımlamanın zorluğu hakkında bkz. Henner Fürtig, "Was ist der Nahe Osten? – eine Einführung", *Informationen zur politischen Bildung (izpb): Nachbarn im Wandel*, Nr. 317,

mesela, Arap Ligi'ne üye ülke sayısının 22 olduğu belirtilmelidir.¹³⁵ Bu çeşitlilik tablosu, Orta Doğu analizlerinde yerel bilgi gerekliliklerin hesaba katılmasının zorunluluğunun Batılı uzman kalemlerce de vurgulanması neticesini getirmiştir. Orta Doğu ülkelerindeki sosyal ya da siyasi yapıların anlamlandırılmasının zorluğunu en iyi resmeden bir özellik, iktidar yapılarından verilebilir. Libya, Mısır ya da Suriye gibi ülkelerde tek kişiye ya da belli bir aşiretin egemenliğine dayalı iktidarların ortalama kırk yıl gibi bir süreyle iktidarlarını nasıl devam ettirdiklerinin iyi bir izahının yapılması görevi ortada durmaktadır. Bu analiz işinin zorluğuna atıfla F. Gregory Gause III, Arap Dünyası hakkında isabetli ve kusursuz öngörülerde bulunmanın sosyal bilimciler için imkânsız bir iş olduğuna ve zaten bunun da bir hedef olmaması gerektiğine işaret etmiştir. Gause III, Orta Doğu analizlerinde Batılı uzmanlarca yapılan analizlerin yeniden gözden geçirilmesinin lüzumuna ve bunun muhakkak bu bölgedeki her ülkenin kendine has yerel ekonomik, siyasi ve sosyal faktörlerinin hesaba katılarak gerçekleştirilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir.¹³⁶ Özellikle, 17 Aralık 2010 tarihinde Tunus'ta Muhammed Buaziz isimli gencin kendisini yakmasıyla başlayan ve ülkelerin sınırlarını aşacak derecede yayılma etkisi göstermiş Arap Baharı isimli toplumsal hadiseler sarmalı,¹³⁷ Uluslararası İlişkiler disiplini için Orta Doğu meselelerine dair isabetli analizler geliştirmenin gerekliliği yanında zorluğunu da gözler önüne sermiştir.

Uluslararası İlişkiler disiplininde teorisyenlerin çabaları, Orta Doğu gibi dünyanın çeşitli bölgelerinde cereyan eden hadiseleri anlamak için en güncel ve geçerliliği en uzun süre devam edecek bir izah çerçevesi sunmak yönünde olmaktadır. Ancak, bütün teori külliyatına rağmen dünya –daha doğrusu siyasal dünya– bir sosyal bilimci olarak Uluslararası İlişkiler uzmanlarını şaşırtmayı sürdürmektedir. O halde, Uluslararası İlişkilerin ‘dünya hadiselerini anlamadaki esas katkısı nedir ya da ne olmalıdır?’ sorusu üzerinde yeniden düşünmek icap etmektedir. Fred Halliday'ın bir makalesinde¹³⁸ vurgulandığı üzere Uluslararası İlişkiler disiplininin ana hizmet kalemlerinden biri, daha doğrusu bu disiplinin varlık sebebi, uluslararası hadiseleri açıklamada yetkin

4/2012, s. 4-7. Orta Doğu'nun tarihi, kültürel, etnik ve dini çeşitliliği ve zenginliği hakkında ayrıca bkz. Stephan Rosiny, “Kulturen und Religionen”, *Informationen zur politischen Bildung (izpb)*, ibid, s. 8-17.

¹³⁵Arap Ligi hakkında bkz. Henner Fürtig, “Zwischen Kolonialismus und Nationenbildung”, *Informationen zur politischen Bildung (izpb)*, ibid, s. 25-26.

¹³⁶F. Gregory Gause III, “Why Middle East Studies Missed the Arab Spring: The Myth of Authoritarian Stability”, *Foreign Affairs*, Vol. 90, No. 4, July/August 2011, s. 90.

¹³⁷Tunus'ta 17 Aralık 2010'da başlayan Arap Baharı ateşi hakkında bir değerlendirme için bkz. “Arap Baharı'nın bir yılı”, *Deutsche Welle*, 17.12.2011, <http://www.dw.de/arap-bahar%C4%B1n%C4%B1n-bir-y%C4%B1%C4%B1/a-15609554>, (Erişim: 04.07.2013).

¹³⁸Fred Halliday, “International Relations and Its Discontents”, *International Affairs*, Vol. 71, No. 4, October 1995, s. 735.

teoriler üretmek; bir diğeri ise uluslararası sorunlara çözümler geliştirmektir. Halliday, bu görevlere karşılık Uluslararası İlişkiler disiplini bir ‘haber yorumculuğu’ olarak görenlerin mevcudiyetinden de bahseder.¹³⁹ Bu analiz görevi karşısında Ken Booth’ın Uluslararası İlişkiler için önerdiği ‘Küresel Ahlâk Bilimi’ (*Global Moral Science*) isimlendirmesini hatırlamak yerinde olacaktır. Küresel Ahlâk Bilimi gibi bir unvanla anılacak olan Uluslararası İlişkiler disiplininin küresel sorunlara izah ve çözüm sunma sorumluluğu daha bir kesinlik kazanacaktır.¹⁴⁰ Uluslararası sorunlar yumağı karşısında kuşatıcı teoriler ve çözümler üretmek gibi oldukça zorlu bir görevin başarılması, aslında bütün sosyal bilimlerin de karşı karşıya olduğu temel bir meydan okumadır. Bu meydan okumanın, hakkıyla başarılmasına yönelik belki en önemli gayret, Uluslararası İlişkiler disiplinindeki teori zenginliğinde kendini göstermektedir. Öyle ki, ‘tek dünya için birçok teori’ geliştirilmiştir ve geliştirilmeye de devam etmektedir.¹⁴¹ Ancak asıl mesele, geliştirilen teori ve çözümler ile yapılan analizlerin isabetliliğinde ortaya çıkmaktadır. Bu noktada Arap Baharı sonrası meydana gelen büyük çaplı toplumsal hadiseler zincirine dair yapılan analizlerin çoğunun isabetli olamadığı görülmüştür. Arap Baharı dalgasının devamında Suriye’de 2011’de başlayan kanlı hadiseler ikinci yılını doldurmuş, ancak kimi beklentilerin aksine Suriye’de muhalif denilen grupların bütün silahlı çabalarının –hiç yoksa Temmuz 2013 tarihi itibarıyla– Beşar Esad rejiminin sonunu getirmeye yetmediği görülmüştür. Oysa Suriye’de başlayan kanlı hadiseler dizisi ile bu ülkede de Arap Baharı kervanına katılan Mısır ve Libya örneklerinde olduğu gibi rejimin sonunun çok yakın olduğu tahminlerinde bulunulmuştu. Suriye’ye yönelik beklentilerin gerçekleşmemesi, bir diğer ifadeyle Suriye konusunda kaleme alınan analizlerin isabetlilik gösterememesi neticesinde, bir hayal kırıklığı olduğu gözlemlenmiştir. Bu hayal kırıklığı, “Suriye’de tahminler tutmadı” başlıklı adeta bir tür acizyet itirafı olan haber-yorum makalelerinin kaleme alınması ile kendini göstermiştir.¹⁴² Akademik sahadan da benzer biçimde, Arap ülkelerinin ekonomik ve askeri yapıları hakkında Batılı akademisyenlerce ortaya konulan

¹³⁹Fred Halliday, *ibid.*, s. 739.

¹⁴⁰Ken Booth’ın ‘Küresel Ahlâk Bilimi’ (*Global Moral Science*) tanımlaması hakkında bkz. Ken Booth, “Human Wrongs and International Relations”, *International Affairs (Royal Institute of International Affairs)*, Vol. 71, No.1, January 1995, s. 109-112.

¹⁴¹Uluslararası İlişkiler disiplinindeki teori çeşitliliği hakkında bkz. Stephen M. Walt, “International Relations: One World, Many Theories”, *Foreign Policy*, 110, Spring 1998, s. 29-46; Jack Synder, “One World, Rival Theories”, *Foreign Policy*, No. 145, Nov.-Dec. 2004, s. 52-62.

¹⁴²Mesela bkz. “Suriye’de tahminler tutmadı”, *Deutsche Welle*, 07.02.2013, <http://www.dw.de/suriyede-tahminler-tutmad%C4%B1/a-16582975>, (Erişim: 08.02.2013); “Is a road map for peace in Syria in sight?”, *Deutsche Welle*, 18.02.2013, <http://www.dw.de/is-a-road-map-for-peace-in-syria-in-sight/a-16605589>, (Erişim: 18.02.2013).

izah ve kabullerin geçmişte doğruluğu söz konusu olsa da 2011 yılı itibarıyla bunların yanlış ve geçersiz olduğunun görüldüğü itiraflarında bulunulmuştur.¹⁴³

Orta Doğu bölgesine yönelik analizler hazırlamanın güçlüğünü belgeleyen en çarpıcı ve yeni tarihli gelişme, Arap Baharı dalgasının merkez ülkelerinden Mısır'da ordunun seçimle işbaşına gelmiş sivil iktidara karşı 3 Temmuz 2013 günü darbe girişiminde bulunması olmuştur. 2012 Haziran ayı sonu itibarıyla seçimleri kazandığı ilân edilerek Mısır Cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturan Muhammed Mursi'nin,¹⁴⁴ bir yıl gibi kısa bir süre sonunda askeri darbe ile görevden uzaklaştırılması,¹⁴⁵ Arap Baharı 'markası' ile ifade edilen umutların ne kadar gerçekçi olduğunu yeniden düşünmeyi zorunlu kılmıştır. Mısır'da seçimle iş başına gelmiş sivil yönetime karşı ordunun darbe girişimi, Orta Doğu isimli bölgede yaşanan sosyal ve siyasi gelişmelere mevcut tablonun düz anlamının ötesinde çok değişik zaviyelerden bakarak değerlendirmede bulunmanın ne derece elzem olduğunu ortaya koymaktadır.

Orta Doğu bölgesine dair yerel bilgilere dayanmayan analizlerin, Orta Doğu'nun her daim sıcak gündemini işgal eden çetin hadiselerin isabetli bir izahını sunması imkân dâhilinde görünmemektedir. Bu sebeple bu analizlerin 'spekülasyon', yani akıl yürütme olarak kalmasına kaçınılmaz olmaktadır. Bu itibarla, bu makalede ana odak olarak Orta Doğu'daki hadiselerin analizinde sürekli göz önünde bulundurulması zorunluluk arz eden yerel bilgi gerekliliklerinin önemine değinilecektir. Makalede ayrıca, Orta Doğu bölgesi özelindeki analiz çalışmalarında göz önünde bulundurulması gerekli olan yerel bilgi gereklilikleri için bir çerçeve sunulacaktır. Suriye için yerel bilgi gereklilikleri çerçevesinde hazırlanmış ülke profili çalışması ile Orta Doğu analizlerinde bu yaklaşımın temin ettiği isabetlilik derecesi ve pratik fayda sergilenecektir.

Orta Doğu'nun Analizinin Yerel Bilgi Gereklilikleri

Orta Doğu için özellikle Batılı söylem ve analizlerde, değişken, istikrarsız ve hatta tehlikeli bir bölge gibi nitelendirmelerin sıkça yapıldığına şahit olunmaktadır.¹⁴⁶ Orta Doğu için dile getirilen değişken yapı tanımlaması, bu bölgenin isabetli bir analizini yapmanın da zorluğunu ortaya koymaktadır.

¹⁴³Bu değerlendirme hakkında daha geniş bir okuma için bkz. Gause F. Gause III, op.cit., s. 81-90.

¹⁴⁴Muhammed Mursi'nin Mısır'da 2012 yılı seçim zaferi hakkında bkz. "İşte Mübarek'in halefi", *Deutsche Welle*, 24.06.2012, <http://www.dw.de/i%C5%9Fte-m%C3%BCbarekin-halefi/a-16047307>, (Erişim: 04.07.2013).

¹⁴⁵Mısır'da 3 Temmuz 2013'te ordunun sivil yönetime karşı gerçekleştirdiği darbe hakkında bir değerlendirme için bkz. "Mısır'da darbe", *Deutsche Welle*, 03.07.2013, <http://www.dw.de/mısırda-darbe/a-16928133>, (Erişim: 03.07.2013).

¹⁴⁶Bkz. Noaber Foundation, *Towards a Grand Strategy for an Uncertain World. Renewing Transatlantic Partnership*, Lunteren, 2007, ss. 57-58.

Öte yandan bu nitelendirme, Orta Doğu'daki hadiselerin analizinin yerel ve güncel bilgilerin desteğinde yapılmasının gerekliliğine işaret etmektedir. Bir diğer ifadeyle Orta Doğu'nun isabetli bir analizini yapmak, bu bölgenin yerel potansiyellerinin doğru okunmasını gerektirmektedir. Michael Howard, Uluslararası İlişkiler analizcilerinin ya da uygulayıcılarının ülkeleri analiz etmede yabancı ülkelerin zihniyetini şekillendiren sosyal çevre, tarih ve eğitim yapısı gibi unsurların ve hatta o ülkelerin dilinin tetkikinin gerekli olduğunun altını çizmektedir.¹⁴⁷ Bu zaviyeden bakıldığında ülkelerin analizinde daha isabetli neticelere erişmek için elde mevcut olması gereken bilgilerin ana çerçevesine ulaşılmaktadır. Uluslararası İlişkiler disiplindeki ülke analizleri, ticari amaçla hazırlanan ülke analiz raporlarında sergilendiği üzere tarihi, siyasi, ekonomik, askeri ve toplumsal bir takım somut verilerin elde edilmesi ve kullanılmasıyla mümkün olabilmektedir. Yabancı ülkelerdeki ekonomik faaliyetlere zemin teşkil etmesi için hazırlanan ülke raporları¹⁴⁸ isimli metinlerindeki bilgi sınıflama başlıklarına bakıldığında bunların tamamen incelenen ülkenin yerel bilgilerini göz önüne seren hususlardan oluştuğu görülmektedir. Ülke analizleri ya da raporları, küresel ekonomik pazarlarda tutunmak isteyen ekonomik ve siyasi oyuncular için hayati önemde bir faaliyet adımının adıdır. Zira, dış ticaret sahasında yapılacak yatırım veya işbirliği öncesinde ilgili ülkelere dair temel bazı verilerin bilinmesini zorunluluk arz etmektedir. Bu bilgilerin yokluğu durumunda yatırım ya da işbirliği işine girişmek, büyük ticari kayıpların yaşanmasına sebep olabilmektedir. Bu itibarla, dış ticari faaliyetlerin planlanması ve yürütülmesinde “ekonomik bilgi toplama” (*economic intelligence*)¹⁴⁹ önemli bir çalışma sahası durumundadır. İktisadi faaliyetler kadar, dış politika faaliyetlerinin tasarımı da yerel bilgi gereklilikleri çerçevesinde gerçekleştirilebilmektedir. Ülkelerin siyasi ve askeri hamlelerinin isabetli bir analizi için yerel gerçeklikler çerçevesinde derlenmiş verilerden faydalanmanın isabetli bir analiz oluşturmadaki rolüne yönelik esaslı bir örnek uygulama, Winston Churchill tarafından ortaya konmuştur. Churchill, 2. Dünya Savaşı esnasında düşman kuvvetlerine dair en son bilgileri edinmek üzere İstatistik Ofisi'ni kurmuştur. Prof. Lindemann tarafından yönetilmiş olan bu ofisin temel görevi, “Churchill'i sürekli güncellenen ve hiçbir filtreden geçirilmeyen bilgilerle, yani en acı gerçeklerle sürekli beslemektir. Bu özel

¹⁴⁷Michael Howard, “Ideology and International Relations”, *Review of International Studies*, Vol. 15, No. 1, January 1989, s. 9.

¹⁴⁸Ülke raporları ya da diğer bir ifadeyle ülke bültenlerinin bilgi başlıkları ve içerik yapısı hakkında bir örnek için bkz. Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), *Suriye Ülke Bülteni*, Kasım 2011, http://www.akbank.com/doc/deik/Suriye_Bulteni_c_Kasim_2011.pdf, (Erişim: 10.05.2013).

¹⁴⁹Ekonomik konularda yerel bilgi hizmeti sunan bir ihtisas kuruluşu örneği için bkz. Economic Intelligence Unit, <http://www.eiu.com/default.aspx>, (Erişim: 04.07.2013).

birimden sürekli gerçekleri, sadece ve sadece gerçekleri istedi.”¹⁵⁰ Bir ülkeyi yönetmeyi ya da onu bir biçimde etkilemeyi hedefleyen sömürgeci güçlerin geçmişte bu ülkelerin öncelikle harita bilgisini, doğal kaynaklarına dair bilgileri temin ettikleri görülmektedir.¹⁵¹ Benzer biçimde, Uluslararası İlişkilerde ülkelerin analizinde önemli bir değerlendirme parametresi (kriteri) olan güç, klasik tanımını özetleyen ‘çıplak/fiziki güç’ (*hard power*) özelliğinin ötesinde yeni bir boyut kazanmıştır. Hadiseleri etkileme, başkalarını kontrol edebilme ve onlara kendi istediklerini yaptırabilme yeteneğinin¹⁵² ifade gücü meydana getiren unsurlar çeşitlenmiştir. Bu unsurlar; nüfus oranı, coğrafi konum, doğal kaynaklar, ekonomi hacmi, askeri güç ve siyasi istikrarı da kapsayan oldukça geniş yelpazedeki yetenekler yanında sosyal ve kültürel yetenekleri (*soft power*) de devreye alacak şekilde genişlemiştir.¹⁵³ Sayılan bütün bu başlıklardaki bilgilerin jeopolitik bilgiler olarak da isimlendirilmesi mümkündür. Jeo-politik kavramının tanımına bakıldığında, bir ülke ya da bölgeye dair onu kavrama ve zihinde konumlandırma amaçlı yerel bilgilerin toplamından oluştuğu görülmektedir. Buna göre bir tanım verilecek olursa jeopolitik, “coğrafya, ekonomi ve nüfus gibi ülkesel faktörlerin siyaset, özellikle de dış siyaset üzerindeki etkisi ve belirleyiciliği”dir.¹⁵⁴ Hiç şüphesiz yerel gerçekliklere ait bilgiler temin etmek üzere Batılılar, Doğu ve özellikle de Orta Doğu ülkelerine doğru seyahate çıkarak bu ülkelerde saha çalışmaları yapmışlardır. Batı’nın Doğu’ya dair tanımlama ve konumlandırma çabalarının ifadesi olan zengin eser külliyyatı (*Oryantalizm*) bu seyahatlerin neticesinde vücuda getirilmiştir. Öyle ki bir kaynakta bu seyahat faaliyetleri “emperyal bir strateji” olarak nitelendirilmiştir.¹⁵⁵

Ülkelerin analizinin yerel bilgi gereklilikleri zemininde hazırlanmasına dair vurguya II. Abdülhamid devrinin Paris Büyükelçisi Salih Münir Paşa¹⁵⁶ tarafından kaleme alınmış *Diplomasi* isimli bir çalışmada da

¹⁵⁰Winston Churchill tarafından kurulmuş olan İstatistik Ofisi hakkındaki bu değerlendirme için bkz. Jim Collins, *‘İyi’den ‘Mükemmel’ Şirkete. Kalıcı Başarıya Ulaşmanın Yolları*, çev. Levent Cinemre, Boyner Yayınları, İstanbul, 2005, s. 89. Jim Collins, bu eserindeki Churchill’in İstatistik Ofisi’ne dair bilgileri şu kaynağa dayandırmaktadır: Martin Gilbert, *The Churchill War Papers*, Vol. 2, W.W. Norton, New York, 1995, s. xvii.

¹⁵¹Fred Halliday, “Orientalism and Its Critics”, *Journal of Middle East Studies*, Vol. 20, No. 2, 1993, s. 160.

¹⁵²Joseph P. Nye, Jr., “Soft Power”, *Foreign Policy*, No. 80, Autumn, 1990, s. 154.

¹⁵³Joseph P. Nye, Jr., *ibid*, s. 154.

¹⁵⁴Egbert Apfelknab, *Weltpolitische Entwicklungen. Eine bestandsnahme über globale und regionale Konfliktszenarien aus wehrpolitischer Sicht*, Eine Information des BMLV, Büro für Wehrpolitik, April 1997, Wien, s. 19.

¹⁵⁵‘Emperyal Bir Strateji Olarak Seyahat’ (*Travel as an Imperial Strategy*) ifadesi hakkında bkz. Geoffrey P. Nash, *From Empire to Orient: Travellers to the Middle East 1830-1926*, I. B. Tauris, London, 2005, ss. 107-137.

¹⁵⁶Salih Münir Paşa, 24 Kasım 1857’de İstanbul’da doğmuştur. II. Abdülhamid devri nazırlarından ve *Mirat-ı Hakikat* müellifi Mahmud Celaleddin Paşa’nın oğludur. Salih Münir

rastlanmaktadır. İki cilt olarak yayınlanmış olan bu eserin birinci cildi, *Diplomasi: Malumat-ı Esasiye*¹⁵⁷ adını, ikinci cilt ise *Diplomasi: Almanya*¹⁵⁸ adını taşımaktadır. Salih Münir Paşa, *Diplomasi* isimli eserinde diplomasi mesleğinin icrasında “tetkik” işinin önemine vurgu yapmıştır. Buna bağlı olarak diplomatların görev yaptıkları ülkeleri yakından tetkik etmesinin kendi ülkelerinin dış ilişkilerinin isabetli biçimde yürütülmesindeki önemine işaret etmiştir. Salih Münir Paşa, görev yaptığı ülke olan Fransa hakkında olduğu kadar genel manada Avrupa üzerine hazırladığı raporlarla Yıldız Sarayı’na ve Sultan II. Abdülhamid’i düzenli aralıklarla Avrupa politikası konusunda bilgilendirmiştir. Salih Münir Paşa’nın Fransa’dan Yıldız Sarayı’na ve dolayısıyla Padişaha gönderdiği raporlar, yerel bilgi gereklilikleri çerçevesinde hazırlanmış ülke analizlerine iyi bir örnek teşkil etmektedir.¹⁵⁹ Salih Münir Paşa, ülkelerin analizinde tetkik işinin kritik önemini şu cümlelerle dile getirmiştir:

“*Diplomasi memurlarının mukim oldukları memlekete ait siyasi, mülki, askeri, iktisadi, içtimai ahvali ve hadısata tahkik ile beraber nezdinde buldukları devletlerin düvel-i saire ile olan münasebat ve muamelat politikalarını tahtı tecessüs ve tarassutta bulundurmaları vazifeleri iktizasındandır.*”¹⁶⁰

Salih Münir Paşa, *Diplomasi* isimli eserinin birinci cildinde bir ülkeyi tetkik ve tahlil etme işinde dikkate alınacak tahlil başlıklarını sıralamış ve bu başlıkların ülke analizlerindeki gerekliliğini örneklerle temellendirmiştir. Salih Münir Paşa, bu eserde ayrıca diplomatların ana görevi olarak öne çıkardığı ülkelerin tetkik işini gerçekleştirmede dikkate alacakları tahlil başlıklarının bir

Paşa, Mekteb-i Sultani’de eğitim görmüş ve iyi derecede Fransız lisanı bilgisi edinmiştir.15 yaşında Babialı Tercüme Odası’na girmiş ve22 yaşında Mektupçuluk gibi mühim bir memuriyete terfi etmiştir. 38 yaşında Paris Sefaretine sefir olarak gönderilmiştir (26 Aralık 1895). Paris’te görevli iken 1902’de vezir rütbesine nail olmuştur. 1908’deki II Meşrutiyet’in ilânından sonra görevden el çektirilmiştir. 27 Ocak 1939’da İstanbul’da vefat etmiştir. Salih Münir Paşa’nın biyografisi hakkında daha geniş bilgi için bkz. Ali Birinci, “Münir Paşa”, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, Cilt 2, Yaapı Kredi Yay., İstanbul, 1999, ss. 330-332.

¹⁵⁷Salih Münir Paşa, *Diplomasi: Malumat-ı Esasiye*, Cilt 1, Tevsi-i Tibat Matbaası, İstanbul, 1328 [1910]. *Diplomasi* isimli eser, 12 cilt olarak planlanmıştı. Ancak bu hedef gerçekleşmemiştir.

¹⁵⁸Salih Münir Paşa, *Diplomasi: Almanya*, Cilt 2, Sabah Matbaası, İstanbul, 1332 [1916].

¹⁵⁹Salih Münir Paşa’nın Sultan II. Abdülhamid’e gönderdiği bu analiz raporlarının içerik kalitesi hakkında bilgi için şu makalelere bakılabilir: Hayri Mutluçağ, “Yabancı devletlerle ilişkilerimizde tavsiyeleri daima geçerli olan tarihi rapor”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S. 16, Ocak 1969, s. 22-26; Hayri Mutluçağ, “Tarihimizde Salih Münir Paşa Raporu: İngiltere’nin Ortadoğu ve Türkiye hakkında gizli emelleri,” *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S. 26, Kasım 1969, s. 51-55.

¹⁶⁰Salih Münir Paşa, *Diplomasi: Malumat-ı Esasiye*, ibid, s. 37.

çerçevesini de sunmuştur. Bu çerçevedeki başlıklar, bu makalede vurgulandığı üzere ülkelerin yerel bilgi gerekliliklerini ifade eden üst başlıkları kapsamaktadır. Salih Münir Paşa'nın *Diplomasi* isimli eserinin birinci cildinde sıraladığı analiz başlıkları sırasıyla şu yedi maddeyi ihtiva etmektedir:¹⁶¹*İstitaat-ı Mülkiye* (Kamu Yönetimi Kapasitesi); *İstitaat-ı İktisadiye* (İktisadi Kapasite), *İstitaat-ı Maliye* (Mali Kapasite), *İstitaat-ı Askeriye* (Askeri Kapasite), *İstitaat-ı Bahriye* (Deniz Kuvvetleri Kapasitesi), *Siyaset-i Dâhiliye* (İç Siyaset), *Siyaset-i Hariciye* (Dış Siyaset).

Orta Doğu bölgesinin ya da bu bölgedeki herhangi bir ülkenin bugününü olduğu kadar geleceğini de okuyabilmek, yerel bilgi gereklilikleri çerçevesinde elde edilecek veriler ışığında mümkün olabilmektedir. Somut yerel bilgiler, Orta Doğu'daki hadiselerin gidişatına ve gelecekte ne gibi bir şekil alacağına dair yapılan izah ya da analizlerin spekülasyon ya da tahmin olmaktan kurtarıp onların daha isabetli analizler olmasını temin etmektedir. Buna dair bir diğer örneği, Bernard Lewis'in Orta Doğu'nun geleceğine dair sayısal ve yerel veri temelli yaptığı aşağıdaki analizde görmek mümkündür.

*“Arap dünyasının fosil yakıtlar haricinde herhangi bir ürünü yok. Petrol ve doğalgaz haricinde Arap dünyasından ihraç edilen ürünlerin toplamı 5,5 milyonluk nüfusa sahip Finlandiya'nunkileri geçmiyor.”*¹⁶²

Bernard Lewis'in aktardığı bu yerel teknik bilgi ışığındaki Orta Doğu'nun analizinde, bu bölgenin azalan öneminin resmedildiği açıktır. Yenilenen yerel gerçeklikler ışığında tetkik edilen Orta Doğu'nun çok farklı bir Orta Doğu gerçeği sunacağına dair bir diğer ilginç örneği, İsrail'in 'özür dileme' gelişmesi sunmaktadır. Türk kamuoyunda çeşitli tartışmalara ve belki bir derece 'memnuniyete yol açan bu özür dileme hadisesini okurken 16 Nisan 2013'te basına yansıyan haberde, İsrail'de 688 milyar metreküp doğalgaz kaynağı bulunması¹⁶³ bilgisinin dikkate alınmasının ortaya çok farklı bir analiz çıkaracağı açıktır. İsrail tarafından keşf edilen bu doğalgaz kaynağını Avrupa'ya ulaştırmak için Lübnan ve Kıbrıs gibi ülkelerin onayına muhtaç olduğu ve sadece Güney Kıbrıs'ı ikna etmesinin yeterli olmadığına değinilmiştir. Dolayısıyla, İsrail, aynı zamanda Kuzey Kıbrıs'ı da ikna etme

¹⁶¹Bu tahlil başlıkları için daha geniş malumat ve örnek bilgi aktarımları için bkz. Salih Münir Paşa, ibid.

¹⁶²“Interview with Bernard Lewis”, *Turkish Policy Quarterly (TPQ)*, Vol. 10, No. 4, s. 35, http://www.turkishpolicy.com/dosyalar/files/interview_bernard_lewis-10_4.pdf, (Erişim: 14.05.2013). Mülakatın Türkçesi için bkz.

http://www.turkishpolicy.com/dosyalar/files/Bernard_Lewis_Roportaj.pdf, (Erişim: 14.05.2013).

¹⁶³“Doğalgaz Doğu Akdeniz'de dengeleri değiştirdi”, *Deutsche Welle*, 16.04.2013, <http://www.dw.de/do%C4%9Falgaz-do%C4%9Fu-akdenizde-dengeleri-de%C4%9Fi%C5%9Ftirdi/a-16747467>, (Erişim: 18.04.2013).

gerektiği gerçeği ile yüz yüze kalmıştır. Bu sebeple, Kuzey Kıbrıs'ın hamisi konumundaki Türkiye ile ilişkiler bu noktada kritik olduğundan 'özür çıkışı' ile bu ilişkilerin düzeltilmek istenmesi niyetinin arka planı daha net okunabilmektedir. İsrail'de doğalgaz kaynağının bulunmuş olduğuna dair bilginin basına yansması ile farklı bir anlam kazanan "özür çıkışı", analiz çalışmalarının güncel ve en son yerel bilgilerin, analizlerin yapısını ve sunacağı neticeyi ne derece değiştirebileceğini açıkça ortaya koymaktadır. Bu sebeple, Orta Doğu'daki ülkelerin yerel gerçekliklerinin ifadesi olan bilgileri edinmeden yapılacak analizler birçok açıdan noksan olma kaderiyle karşı karşıya kalacaktır.

Yerel Bilgi Gereklilikleri Çerçevesinde Bir Suriye Profili

Suriye'deki kanlı çatışmalar, 2013 yılı içerisinde Türkiye sınırları içerisinde de bir takım olumsuz gelişmelere neden olmuş, Türk dış politikasında en önemli gündem maddelerinden biri haline gelmiştir. Salih Münir Paşa'nın ülkeleri tetkik yöntemi ya da Churchill'in İstatistik Ofisi sisteminde ortaya konduğu şekliyle Suriye için yerel bilgi gereklilikleri ya da ülke raporlarında esas alınan tetkik başlıkları çerçevesinde bir bilgi kartı oluşturulmak istenirse tablo 1 ve tablo 2'de özet olarak resmedilen bir Suriye profili ortaya çıkacaktır. Bu tabloların rehberliğinde Suriye için bir analiz çalışması yapılacak olursa, bu ülke hakkında daha sağlıklı değerlendirmelere zemin teşkil edecek şöyle bir ülke profili elde edilir. Suriye'nin tablo-1'de listelenen özellikleri çerçevesinde düşünüldüğünde Orta Doğu'da hesapları olan büyük güçlerin Suriye faktörünü hesaba katmadan bunu gerçekleştirmesi imkânsızdır.¹⁶⁴ Suriye'nin yerel bilgi gereklilikleri çerçevesinde sunulan ülkesel profili, bu ülkenin Arap Baharı diye adlandırılan sarsıcı toplumsal çalkantıların yaşandığı Tunus, Libya ve Mısır gibi ülkelerle çok temel bazı yapısal özellikler yönüyle benzerlik arz etmediğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, bu ülkenin yapısal özelliklerinin 'özlü' bir ifadesi olan yerel bilgilerin dikkate tam alınmadığı analizlerde dile getirilen 'Esad rejiminin tez zamanda yıkılacağına' dair beklentilerin gerçekleşmemesi sonucunun ortaya çıkması normal karşılanmalıdır. Tablo 2'de sergilendiği üzere Suriye sahip olduğu sınır ötesi ilişkiler ağı ve buna bağlı etki çevresi dolayısıyla sıradan bir Arap ülkesinden farklı bir profil sunmaktadır. Suriye'nin birçok medeniyete ev sahipliği yapmış tarihi, etnik ve dini çeşitliliği, entelektüel ve yetişmiş insan kaynağı yönüyle bir tetkiki, bu ülkenin diğer Arap ülkeleri arasında daha farklı ve zengin bir ülke profiline sahip olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁶⁵ Suriye, Lübnan'daki Hizbullah ve Gazze'deki Hamas

¹⁶⁴Ayman Abdel Nour, "Unsplendid Isolation. Wie Syrien sich um ein neues außenpolitisches Image bemüht?", *Internationale Politik*, 9/10, September/Oktober 2009, s. 22.

¹⁶⁵Suriye'nin kültürel, tarihi, dini, coğrafi, iktisadi bakımlardan sahip olduğu ayrıcalıklı konuma

teşkilatları ile sıkı ilişkilere sahiptir. Bu ilişki sermayesi ile Suriye, Orta Doğu genelinde nispeten geniş bir nüfuza ve olayları etkileme kapasitesine sahip bir ülke olarak değerlendirilmektedir.¹⁶⁶ Suriye'deki olumsuzluklar, bu ülkenin Lübnan'a olan sınır ve kültürel yakınlığı sebebiyle Lübnan'ın iç istikrarını ve huzurunu doğrudan etkileyebilme kapasitesine sahiptir.¹⁶⁷ Kısacası, Suriye'nin küresel güç mücadelesinin satranç tahtasındaki konumu, Tunus, Libya ve hatta Mısır'ın konumu ile aynı değildir. Suriye'nin sahip olduğu tarihi ve toplumsal dinamikler ve hatta daha eğitilmiş insan kaynağı itibarıyla bu ülke için Orta Doğu barışı için 'kilit ülke' rolünde olduğuna dair değerlendirmeler yapılmıştır.¹⁶⁸

dair değerlendirmeler için bkz. S. Şamil, "Büyük Suriye Davası", *Tasvir*, 23.08.1949, s. 3; Katharina Lange, "Syrien: Ein historischer Überblick", *Aus Politik und Zeitgeschichte (APuZ)*, 8, Februar 2013, s. 37-43; Salam Said, "Gesellschaftliche und Sozioökonomische Entwicklungen Syriens", *ibid*, s. 49-55.

¹⁶⁶Suriye'nin çevre ülkelere etki kapasitesinin dayanakları konusunda değerlendirmeler için bkz. Kinan Jaeger, Rolf Tophoven "Der Syrien-Konflikt: Internationale Akteure, Interessen, Konfliktlinien", *ibid*, s. 23-30; Markus Bickel, "Syrien, Iran, Hisbollah, Hamas: Bröckelt die Achse?", *ibid*, s. 30-36.

¹⁶⁷"Ateş Lübnan'a sıçrar mı?", *Deutsche Welle*, 28.05.2013, <http://www.dw.de/ate%C5%9Fl%C3%BCbnana-s%C4%B1%C3%A7rar-m%C4%B1/a-16843994>, (Erişim: 15.06.2013).

¹⁶⁸"Ortadoğu barışı için kilit ülke Suriye", *Deutsche Welle*, 16.07.2010, <http://www.dw.de/ortado%C4%9Fu-bar%C4%B1%C5%9F%C4%B1-i%C3%A7in-kilit-%C3%BCIke-suriye/a-5808702>, (Erişim: 10.06.2013).

Tablo-1: Suriye'nin yerel bilgi gereklilikleri çerçevesinde bir profili¹⁶⁹

Yüzölçümü (km ²)	Nüfusu	GSMH	Doğal Kaynakları	Etnik yapı	Dini yapı	Devlet Yönetimi	Coğrafi Özellikleri	Askeri Gücü
185.180	22.457.336 (Temmuz 2013 sayımı)	\$107.6 milyar (2011 verileri)	Petrol, fosfat, krom ve manganez cevheri, asfalt, demir cevheri, kaya tuzu, mermer, alçıtaşı, hidro-elektrik enerji.	% 90,3 Arap, % 9,7 Kürt, Ermeni ve diğer gruplar.	% 74 Müslüman (Sünni), %16 Diğer İslam mezhepleri (Alevi, Dürzi v.b.); %10 Hıristiyan (çeşitli mezhepler); Şam, el-Kamisli ve Halep'te küçük Yahudi cemaatleri.	Büyük Suriye ideali; Osmanlı ve Fransız yönetim geçmişlerind en gelen devlet ve kamu yönetimi tecrübesi.	Türkiye ile en uzun sınırı paylaşıyor: 900 km, Orta Doğu bölgesinin etkili ülkelerine (Irak, Türkiye, İsrail) komşu olması; Kıbrıs'a yakınlık vesilesiyle AB'nin etki sahasına yakınlık.	Rus yapımı askeri teçhizat kapasitesine sahip Askerliğe elverişli toplam erkek nüfus: 5.888.837 (2010 verileri).

¹⁶⁹Tablodaki bilgiler aşağıdaki kaynaklardan derlenmiştir: “Syria”, *Worldfactbook*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sy.html>, (Erişim: 12.05.2013); “Ankara temkinli olmalı”, *Deutsche Welle*, 15.05.2013, <http://www.dw.de/ankara-temkinli-olmal%C4%B1/a-16813681>, (Erişim: 10.06.2013); S. Şamil, op.cit.; Jürgen Hartmann, *Internationale Beziehungen*, 2. Aktualisierte und überarbeitete Auflage, Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden, August 2009, s. 153; Ayman Abdel Nour, op.cit., s. 22-28; Dmitri Trenin, *The Mythical Alliance. Russia's Syria Policy*, The Carnegie Papers, Carnegie Moscow Center, Moscow, February 2013, http://carnegieendowment.org/files/mythical_alliance.pdf, (Erişim: 16.06.2013); “Hizbullah Suriye’de devrede”, *Deutsche Welle*, 01.05.2013, <http://www.dw.de/hizbullah-suriyede-devrede/a-16783385>, (Erişim: 20.06.2013); Katharina Lange, “Syrien: Ein historischer Überblick”, op.cit., s. 37-43; Salam Said, “Gesellschaftliche und Sozioökonomische Entwicklungen Syriens”, op.cit., s. 49-55.

Tablo-2: Suriye'nin yerel bilgi gereklilikleri çerçevesinde bir profili (devam)¹⁷⁰

Çevresel Etki kapasitesi ve İlişki Sermayesi

Lübnan ile sınır birlikteliği, kültür, tarih, inanç ve akrabalık (evlilik) bağları ve bu suretle Lübnan kamuoyu ve siyasetinde önemli bir etki;

İran ile uluslararası arenada politik söylem birlikteliği;

Filistinli Gruplardan Hamas'ın destekçiliği;

Hizbullah ile yakın ilişkiler.

486,946 Filistinli mülteciye ev sahipliği (UNRWA¹⁷¹ verileri);

Rusya ile Rus askeri danışmanları vasıtasıyla yakın askeri işbirliği;

Tartus Limanında konuşlanmış olan Rus Deniz kuvvetlerince lojistik merkez olarak kullanılması.

Rusya'da eğitim görmüş özellikle Suriyeli subayların, daha doğrusu askeri beyin takımının Rus bayanlar ile evlilikleri yoluyla Rusya ile oluşan neredeyse bir akrabalık ilişkisi.

¹⁷⁰Tablodaki bilgiler aşağıdaki kaynaklardan derlenmiştir: Jürgen Hartmann, *Internationale Beziehungen*, 2. Aktualisierte und überarbeitete Auflage, Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden, August 2009, s. 153; Ayman Abdel Nour, "Unsplendid Isolation. Wie Syrien sich um ein neues außenpolitisches Image bemüht?", *Internationale Politik*, 9/10, September/Oktober 2009, s. 22-28; Dmitri Trenin, *The Mythical Alliance. Russia's Syria Policy*, The Carnegie Papers, Carnegie Moscow Center, Moscow, February 2013, http://carnegieendowment.org/files/mythical_alliance.pdf, (Erişim: 16.06.2013); Frank Gardner, "How vital is Syria's Tartus port to Russia?", *BBC News*, 27 June 2012, www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-18616191, (Erişim: 21.05.2013); Kinan Jaeger, Rolf Tophoven "Der Syrien-Konflikt: Internationale Akteure, Interessen, Konfliktlinien", op.cit., s. 23-30; Markus Bickel, "Syrien, Iran, Hisbollah, Hamas: Bröckelt die Achse?", op.cit., s. 30-36; Salam Said, "Gesellschaftliche und Sozioökonomische Entwicklungen Syriens", op.cit., s. 49-55.

¹⁷¹UNRWA: United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East (Birleşmiş Milletler Yakın Doğudaki Filistinli Mültecilere Yardım Kuruluşu).

Sonuç

Orta Doğu'da Tunus, Libya ve Mısır'da başlayan ve Suriye ile devam eden Arap Baharı isimli iç çalkantılar sonrasında bu bölge tekrardan yoğun bir biçimde haber ve analizlere konu olmuştur. Orta Doğu'daki gelişmelere dair yapılan analizlerde ifade edilen hüküm ya da değerlendirmelerin çoğu zaman doğru çıkmadığı durumlar yaşanmıştır. En son Suriye'deki iç savaş sonrasında mevcut siyasi iktidar karşısı ayrılıkçı güçlerin saldırılarının beklentilerin aksine Beşar Esad yönetiminin sonunu getirmeye yetmediği görülmüştür. Bunu takiben “Suriye’de tahminler tutmadı” şeklinde haber ve analizlerin kaleme alındığı görülmüştür. Orta Doğu'nun analizinin zorluğunun bir itirafı olan bu haberlere kaynaklık eden, bu bölgenin zengin tarihi ve dünya gündeminde sürekli kalmasını sağlayacak bolca yeni hadiselerin yaşanması yanında bu coğrafyadaki ülkelerin her birinin etnik, siyasi ve tarihi yapılar açısından farklılık arz etmesidir. Orta Doğu'daki ülkelerin sahip olduğu tarihi, sosyal, etnik, dini profil farklılığı, bölge olarak aslında homojen bir bölge olmayan Orta Doğu'nun her bir ülke özelinde ve yerel bilgi gereklilikleri çerçevesinde ayrı ayrı tetkik edilmesi zorunluluğuna işaret etmektedir. Bu noktada dünya gündeminin en ağırlıklı maddelerinden biri olan Suriye konusunda yerel bilgi gereklilikleri çerçevesinde hazırlanmış profil çalışması, tek başına birçok bakımdan bu ülkenin ‘benzersiz’ yapısını gözler önüne sermiştir.

Kaynakça

Apfelknab, Egbert, *Weltpolitische Entwicklungen. Eine bestandsnahme über globale und regionale Konfliktszenarien aus wehrpolitischer Sicht*, Eine Information des BMLV, Büro für Wehrpolitik, April 1997, Wien, s. 19.

“Ankara temkinli olmalı”, *Deutsche Welle*, 15.05.2013, <http://www.dw.de/ankara-temkinli-olmal%C4%B1/a-16813681>, (Erişim: 10.06.2013)

“Arap Baharı'nın bir yılı”, *Deutsche Welle*, 17.12.2011, <http://www.dw.de/arap-bahar%C4%B1n%C4%B1n-bir-y%C4%B1/a-15609554>, (Erişim: 04.07.2013).

“Ateş Lübnan'a sıçrar mı?”, *Deutsche Welle*, 28.05.2013, <http://www.dw.de/ate%C5%9F-l%C3%BCbnana-s%C4%B1n%C3%A7rar-m%C4%B1/a-16843994>, (Erişim: 15.06.2013).

Bickel, Markus , “Syrien, Iran, Hisbollah, Hamas: Bröckelt die Achse?”, *Aus Politik und Zeitgeschichte (APuZ)*, 8, 18. Februar 2013, s. 30-36.

Birinci, Ali, “Münir Paşa”, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, Cilt 2, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1999, s. 330-332.

Booth, Ken, “Human Wrongs and International Relations”, *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, Vol. 71, No. 1, January 1995, s. 103-126.

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), *Suriye Ülke Bülteni*, Kasım 2011, http://www.akbank.com/doc/deik/Suriye_Bulteni_c_Kasim_2011.pdf, (Erişim: 10.05.2013).

“Doğalgaz Doğu Akdeniz’de dengeleri değiştirdi”, *Deutsche Welle*, 16.04.2013, <http://www.dw.de/do%2C9Falgaz-do%2C9Fu-akdenizde-dengeleride%2C9Fi%2C5%2CFirdi/a-16747467>, (Erişim: 18.04.2013).

Fürtig, Henner, “Was ist der Nahe Osten? – eine Einführung”, *Informationen zur politischen Bildung (izpb): Naher Osten. Nachbarregion im Wandel*, Nr. 317, 4/2012, s. 4-7.

Fürtig, Henner, “Zwischen Kolonialismus und Nationenbildung”, *Informationen zur politischen Bildung (izpb): Naher Osten. Nachbarregion im Wandel*, Nr. 317, 4/2012, s. 20-29.

Gardner, Frank, “How vital is Syria’s Tartus port to Russia?”, *BBC News*, 27 June 2012, www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-18616191, (Erişim: 21.05.2013).

Gause III, F. Gregory, “Why Middle East Studies Missed the Arab Spring: The Myth of Authoritarian Stability”, *Foreign Affairs*, Vol. 90, No. 4, July/August 2011, s. 81-90.

Halliday, Fred, “International Relations and Its Discontents”, *International Affairs*, Vol. 71, No. 4, October 1995, s. 733-746.

Halliday, Fred, “Orientalism and Its Critics”, *Journal of Middle East Studies*, Vol. 20, No. 2, 1993, s. 145-163.

Hartmann, Jürgen *Internationale Beziehungen*, 2. Aktualisierte und überarbeitete Auflage, Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden, August 2009.

“Hizbullah Suriye’de devrede”, *Deutsche Welle*, 01.05.2013, <http://www.dw.de/hizbullah-suriyede-devrede/a-16783385>, (Erişim: 20.06.2013).

Howard, Michael, “Ideology and International Relations”, *Review of International Studies*, Vol. 15, No. 1, January 1989, s. 1-10.

“Interview with Bernard Lewis”, *Turkish Policy Quarterly (TPQ)*, Vol. 10, No. 4, s. 35, http://www.turkishpolicy.com/dosyalar/files/interview_bernard_lewis-10_4.pdf, (Erişim: 14.05.2013).

“Is a road map for peace in Syria in sight?”, *Deutsche Welle*, 18.02.2013, <http://www.dw.de/is-a-road-map-for-peace-in-syria-in-sight/a-16605589>, (Erişim: 18.02.2013).

“İşte Mübarek’in halefi”, *Deutsche Welle*, 24.06.2012, <http://www.dw.de/i%2C5%2CFtem%2C3%2CBCbarekin-halefi/a-16047307>, (Erişim: 04.07.2013).

Jaeger, Kinan/Tophoven, Rolf, “Der Syrien-Konflikt: Internationale Akteure, Interessen, Konfliktlinien”, *Aus Politik und Zeitgeschichte (APuZ)*, 8, 18. Februar 2013, s. 23-20.

Lange, Katharina, “Syrien: Ein historischer Überblick”, *Aus Politik und Zeitgeschichte (APuZ)*, 8, 18. Februar 2013, s. 37-43.

“Mısır’da darbe”, *Deutsche Welle*, 03.07.2013, <http://www.dw.de/misirda-darbe/a-16928133>, (Erişim: 03.07.2013).

Mutluçağ, Hayri, “Yabancı devletlerle ilişkilerimizde tavsiyeleri daima geçerli olan tarihi rapor”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Ocak 1969, S. 16, s. 22-26.

Mutluçağ, Hayri, “Tarihimizde Salih Münir Paşa Raporu: İngiltere’nin Ortadoğu ve Türkiye Hakkında Gizli Emelleri”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S. 26, Kasım 1969, s. 51-55.

Nash, Geoffrey P., *From Empire to Orient: Travellers to the Middle East 1830-1926*, I. B. Tauris, London, 2005.

Noaber Foundation, *Towards a Grand Strategy for an Uncertain World. Renewing Transatlantic Partnership*, Lunteren, 2007.

Nour, Ayman Abdel, “Unsplendid Isolation. Wie Syrien sich um ein neues außenpolitisches Image bemüht?”, *Internationale Politik*, 9/10, September/Oktober 2009, s. 22-28.

Nye, Joseph S. Jr., “Soft Power”, *Foreign Policy*, No. 80, Autumn, 1990, s. 153-171.

“Ortadoğu barışı için kilit ülke Suriye”, *Deutsche Welle*, 16.07.2010, <http://www.dw.de/ortado%C4%9Fu-bar%C4%B1%C5%9F%C4%B1-i%C3%A7in-kilit-%C3%BClke-suriye/a-5808702>, (Erişim: 10.06.2013).

Öztürk, Muammer, “Orta Doğu Bir Yönetim Objesidir. Tarih Laboratuvarı Orta Doğu’da Yeni Deneyler.”, *Turque Diplomatie*, 15 Ocak-15 Şubat 2012, s. 8-9.

Öztürk, Muammer, “ABD’nin Ortadoğu projeleri için son yok”, *Radikal*, 09.08.2007, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=229343>, (Erişim: 05.05.2013).

Paşa, Salih Münir, *Diplomasi: Malumat-ı Esasiye*, Cilt I, Tevsi-i Tibat Matbaası, İstanbul, 1328 [1910].

Paşa, Salih Münir, *Diplomasi: Almanya*, Cilt II, Sabah Matbaası, İstanbul, 1332 [1916].

Rosiny, Stephan, “Kulturen und Religionen”, *Informationen zur politischen Bildung (izpb): Naher Osten. Nachbarregion im Wandel*, Nr. 317, 4/2012, s. 20-30.

Said, Salam, “Gesellschaftliche und Sozioökonomische Entwicklungen Syriens”, *Aus Politik und Zeitgeschichte (APuZ)*, 8, 18. Februar 2013, s. 49-55.

Synder, Jack, “One World, Rival Theories”, *Foreign Policy*, No. 145, Nov.-Dec. 2004, s. 52-62.

“Syria”, *Worldfactbook*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sy.html>, (Erişim: 12.05.2013)

Şamil, S., “Büyük Suriye davası”, *Tasvir*, 23.08.1949, s. 3.

Trenin, Dmitri, *The Mythical Alliance. Russia’s Syria Policy*, The Carnegie Papers, Carnegie Moscow Center, Moscow, February 2013, http://carnegieendowment.org/files/mythical_alliance.pdf, (Erişim: 16.06.2013).

Walt, Stephen M. ‘International Relations: One World, Many Theories’, *Foreign Policy*, 110, Spring 1998, s. 29-46.

